

Nijmegen, 19 Mei 1942

Amice Brom,

De saamhoorigheid, die ons beiden sedert vele jaren verbindt, mijn bewondering voor je aanstekelijk werkzaam en vruchtbaar leven, samen met mijn diepen eerbied voor de groote figuur van den gezaligden Ariens hebben mij ertoe gebracht, mij je tweed deelen over hem aan te schaffen, om terstond met de lezing, die mij lokte, te beginnen. Nu ik die taak - want een taak is het! - volbracht heb, zal je wel begrijpen, dat je boek mij allesbehalve koud gelaten heeft, dat het mijn gedachten aan het werken, mijn gevoelens meer of minder aan het gisten heeft gebracht, en zich een zeker oordeel bij mij gevormd heeft, dat ik uit den aard der zaak niet onder stoelen of banken steek, wanneer je arbeid hier of daar ter sprake komt, en dat ik daarom ook en vooral tegenover jou meen te moeten formuleeren. Ik durf hopen, dat ik daarmee in je geest handel, ook al heb je mij mijn meening over het boek niet gevraagd. Waren de toestanden op het oogenblik anders, dan zou ik waarschijnlijk op de tribune van een of andere periodiek zijn geklommen, maar nu dit vrijwel onmogelijk is, stel ik er toch prijs op, je mijn gedachten in den persoonlijken en intiemsten vorm van een brief aan te bieden.

Dat het boek als werkstuk mij met ontzag vervult, behoef ik nauwelijks te zeggen. Het is mij een raadsel, hoe je bij zoo plichtgetrouw opgevatte en weldadig vooruitstuwende ambtelijke

bezigheden in vakken, die niet je eerste liefde hebben, en bij al de anderen opgaven, die je gesteld worden en die je altijd met zoo groote kennis van zaken, zoo scherpe indringing, met zooveel meesterschap over den vorm en niet het minst met zoo superieure doelstelling vervult (ik denk hier bijzonder aan je in het Fransch geschreven studie over het Romanstisme bij Tolstoi, waarvan je mij een overdruk verzeeide), nog tijd en werklust overhoudt, om een biografie te publiceeren in betrekkelijk zoo korten tijd, een biografie van pl.m. 1500 bladzijden, waar zelfs bekwame schrijvers minstens een halven menschenleeftijd voor nodig zouden hebben gehad: dat is iets, waartegenover alleen onze grootste eerbied, onze oprechte bewondering past. Ik zeg onze, omdat ik weet, dat ik hiermee niet enkel mijn meening weergeef, maar ook die van al degenen, die op serieuze manier de twee lijvige deelen hebben gelezen. Klaar van opzet, overzichtelijk van indeeling, helder van taal, verbijssterend van belezenheid, levendig en boeiend van toon, edel van opvattingen, doordrenkt van onvoorwaardelijke veneratie voor den held van het verhaal, bobandien kantig van oordeel, rijk en raak in zijn vele typeeringen van personen en toestanden, geestig niet zelden en doorgans verheven, verlichtend speculatief en orienteerend actueel: al deze eeretitels en waarschijnlijk nog wel enkele meer mag dit geweldig arsenaal voor den toekomstigen geschiedsschrijver van 1890-1930 en den definitieven hagiograaf van Alfons Ariens voor zich vindiceeren. Wanneer je dit boek, waarmee je je zestig levensjaren hebt bekroond, als

de topprestatie van je vele benijdenswaardige talenten beschouwt, dan kan ik voor mij je daar geen ongelijk geven. En daarom feliciteer ik je warm en oprecht met de feestgave, waarmee niet anderen jou, maar ^{veel} anderen hebt verrast. Dat de glimlach, neen de zegen van de gezaligde, in wiens gedachte, ziel en geest je zóo diep bent doordrongen, je hemelsch deel zal zijn, dat hoop ik niet alleen, maar daar houd ik mij ook van overtuigd.

Dit durf ik zeggen... ondanks mijn bezwaren, bezwaren, zoo waag ik verder, die de edele Ariëns niet onmogelijk zou hebben gedeeld, maar waartegen hij zeker de positieve verdiensten van je boek zou hebben opgewogen. Hij was immers iemand, die overal voornamelijk het mooie en het goede zocht, ofschoon zijn scherpe blik voor tekortkomingen niet blind was. Natuurlijk zou hij van de heele levensbeschrijving, hem gewijd, niets hebben willen weten en zeker zou hij een levensbeschrijving, die voor hemzelf een doorlopende verheerlijking werd en die daartegenover voor andere menschen zoo uiterst, ja zoo bitter critisch is, hebben afgewezen. Het is op deze beide elementen van je boek, het lichte en het donkere, het positieve en het negatieve element, dat ik mij verstitout je aandacht te vestigen, omdat naar mijn meening voor beide de oude wet geldt: Quod nimis est nocet.

Aleer ik echter hierop inga, zal je wel begrijpen, dat ik de uiterste reserve moet in acht nemen ten opzichte van de sociale stroomingen van arbeidersorganisatie en drankbestrijding, waarbij Ariëns in de volle branding stond en tot welker beoordeeling ik ten eenemale volslagen incompetent ben. Wel kreeg ik den indruk, dat je sommige woelingen, welke zich op die gebieden hebben voorgedaan, buitengewoon uitvoerig, ja misschien wel te veel uitvoerig behandeld hebt. Hier en daar is het of men een afzonderlijke brochure leest over onderwerpen of gebeurtenissen, waar Ariëns persoonlijk niet eens zoo heel veel mee te maken heeft gehad. Is er bijv. verhouding tusschen het feit, dat Ariëns door priesters uit Limburg werd geraadpleegd en de vele bladzijden beslaande, van 1833 opgehaalde historie der arbeiderstanden aan de fabriek van Regout? Hebben wij de heele achterge-

schiedenis van het integralisme nodig, om de ignobele aanvallen van Thompson op Ariëns te verstaan? Wordt de opkomst van de katholieke Vrouwenbeweging niet te ver uitgediept, om Ariëns' onbetwifelbare verdiensten daarvoor duidelijk te maken? Zijn 12 volle bladzijden over het ook voor mij buitengewoon markante, maar toch m.i. hier overschatte portret van Toorop niet veel te veel? Krijgt het beeld, dat je uit duizenden stukjes en citaatjes brief opbouwt, niet iest, dat draaierig of duizelig maakt? Brengt je slot-panegyriek (XL), na de doorlopende panegyrieën waarvan het werk met de éénige schakeering van louter vonnissen over anderen aan elkaar hangt, belangrijk nieuwe gezichtspunten? Loop je, na altijd zoo'n voorstander van bondigheid geweest te zijn, geen gevaar door herhalingen, bijv. over Ariëns' bescheidenheid, het geduld bij de lezers te verspelen? Zoo dringen zich meer vragen op.

Ik zal niet beweeën, dat in deze en soortgelijke passages geen wetenswaardige zaken worden meegedeeld, en je weet het zelf ook wel: het is altijd Brom die ons toespreekt, dat wil zeggen: altijd de moeite waard, maar ik durf ook niet tegen spreken, dat zulke gedeelten aan het geheel een prolixiteit verleen, die wel eens taai ter verwerking is en in alle geval in deze levensbeschrijving stukken vlecht, die bij pregnanter behandeling veel meer effect zouden hebben gemaakt. Maar nog eens: over de meeste van deze dingen, speciaal waar je zoo breed op de moeilijkheden der arbeidersorganisaties ingaat, mag en wil ik wátte zaak betreft, niet meespreken. Ik wil alleen maar zeggen, dat dit te-veel mij een compositie-fout toeschijnt, wat te sterker uitkomt, omdat je nu eenmaal zoo buitengewoon apodictische manier van zeggen hebt. Iedere zinsnede bijna is een oordeel of een vonnis. Nergens roep je een sfeer op, nooit schilder je een toestand. Je boek maakt geen tooneel, maar vormt een tribunaal. Je werkt niet met kleuren, maar enkel met licht, fel en hard wit licht. Bladzij na bladzij verbluf je met machtspreuken, zonder eenige nuanceering van je projectie-lantaren een kans te geven. Het valt heusch niet mee, een in aforismen en woordspelingen geschreven biografie te lezen. Je komt je slachtoffers, die je welwillende lezers zijn, in niets tegemoet. Hoe warm je

hart voor Ariëns klopt, waarvan ik de oprechtheid en gegrondheid niet in het allerm minst betwist, dit boek is toch niet geworden een boek van je hart, maar van je voortdurend hypercritisch ingestelde hersens. Verstandelijk is alles tot het uiterste aangeschroefd, maar niet immer verstandig. Je bent nu en dan, ja eerlijk veel te dikwijls, zoo pootig, zoo onaandoenlijk als een beul, om niet te zeggen, dat je je bepaald schijnt te wreken op dooden als de "eerrover" Thompson en op Bult " met zijn grote mond " en anderen.

Maar dit alles, wat alleen een algemenen indruk van je monumentalen arbeid bedoelt weer te geven, ter zijde latend, vind ik, om op het positieve en het negatieve terug te komen, dat je de figuur van Ariëns hebt overbelicht, en de figuratie daaromheen hebt onderbelicht. Je werkt zoo opzettelijk naar de "zaligverklaring" van je held toe, waar je dan ook herhaaldelijk uitdrukkelijk over spreekt, dat je eenvoudig alles van den beschrevene van den allermooisten kant ziet, terwijl je daar tegenover de al of niet minder mooie zijden van de meeste andere personen met voelbare vooringenomenheid te kijk zet. Ik wil niet uitmaken, want dat kan en dat mag ik niet, in hoever Ariëns inderdaad de held, de martelaar, de engel, de heilige, het genie is geweest, die jij voortdurend in hem ziet, maar ik weet, dat zelfs de gr' grootste Heiligen, als kinderen van Adam, hun zwakke punten hebben gehad, waar ze heldhaftig tegen gevochten hebben, hun booze menschelijke neigingen, die hen hinderden en waarvoor zij met Sint Paulus, Hieronymus, Franciscus van Assisië, Franciscus Sales enz. zichzelf hebben aangeklaagd. Zelf zeg je terecht: "De Christen onderscheidt zich van andere mensen niet daardoor, dat hij geen fouten heeft, maar dat hij de fouten als zonden betreurt en wil verbeteren" (II, 192). Als dit dan juist is, vraag ik mij af, waarom je je nergens verdiept in een analyse van Ariëns' menschelijke kanten, waar tenminste aanleg voor "fouten" opgesloten moet hebben gelegen. Maar het is, of zelfs de kans op iets minder volmaacts in dezen edelen priester niet voor je bestaat. Bij alle moeilijkheden, die hem van buiten af werden aangedaan, krijgt men niets te hooren over de moeilijkheden, welke hij in zijn eigen

menschelijke dus naar het kwade geneigde natuur moest bestrijden. Eigenlijk wordt het kind Alfons Ariëns als een volschape heilige in de wieg gedeponereerd en die heiligheid wordt zijn leven lang enkel buiten af beproefd, nooit van binnen af. Ik vraag, welke waarde aan een heiligheid moet worden toegekend, die zoo'n in ieder opzicht volmaakt wezen als het ware komt aangewaaid? Zeker, je vermeldt nu en dan, meermalen zelfs, Ariëns' aanleg tot drift, waarvan hij zichzelf eerlijk beschuldigde (I,208), maar zonder dat je op een nader onderzoek van deze bij nerveuze menschen meer voorkomende hebbelijkheid ingaat, stel je je tevreden met de concessie, dat "Ariëns zich zelf voor driftig hield" (Ik onderstreep, II,624), waarmee tamelijk duidelijk wordt te kennen gegeven, dat je die zelfaanklecht als zelfbedrog beschouwt, die dan weer ten gunste van zijn nederigheid pleit. In de quaestie van Unitas geef je hoogstens toe, dat hij "mogelijk" een fout tegen het gezond verstand heeft begaan (I,350). Als hij eens een goeden raad niet aanvaardt, wordt dit "zwak" afgeschreven op de "geestelijken" in 't algemeen (I,356). Waar het algemeen oordeel over de "fout" van Ariëns te Haaksbergen wordt vermeld, staat er direct bij, dat men er des te harder over viel, "omdat hij zoo onbereikbaar hoog stond" (I,379). Elders heet het een beetje wankel, dat hij "naar alle waarschijnlijkheid zelfs geen aanvechting tot enige vijandschap" tegenover de Joden heeft gevoeld (I,495). Als hij's avonds laat nog op zijn kamer was, "liep hij te worstelen met zijn gedachte of - wie weet het? - met een bekoring" (I,606). Op de "sporen van ongeduld", waar een ervaren biechtvader over sprak, gaat je onderzoek niet het minste in (II,567). Met de "sommigen" van II,617, schijn je te meenen - zoo is althans mijn indruk - dat Ariëns' deugden enkel aangeboren eigenschappen waren, die hem niet de minste moeite gekost hebben: immers van die moeite geef je nergens eenig denkbeeld; wij zien geen groei, wij volgen geen proces. Zijn eenig zwak "bestond - naar je voorstelling - in een tekort aan zelfbewustzijn" (II,671), wat niet een moreel, maar een psychisch gebrek moet heeten, waar je dan nog zijn verwaarloozing van het schoonheidsgevoel bijvoegt (II,83), wat alleen een cultureel deficit beteekent. In zoover volg je Ariëns voorbeeld na, dat je liefst de gebreken (nl. van Ariëns, niet

van anderen!) vergeet, om je hart aan zijn goede eigenschappen op te halen (II,195).

Evenzoo komt het mij voor, dat je zijn "deugden vergroot" (I,382), in zoover je de algemeen voorkomende menschelijke meegelijkheden, die anderen net zoo ondervonden als hij, bij hem meer of minder tot titels van martelaarschap uitbreidt of als iest bijzonders voorstelt. Zoo bijv. het gemopper van pastoriemeiden over de vele bezoeken van Ariëns. Welke kapelaan heeft niet van bazige keuektantes te lijden? Dat Ariëns tot laat in den nacht op zijn kamer bleef ~~werken~~ werken, is verdienstelijk, maar niet exceptioneel. Dat hij niet zoo spoedig het volle vertrouwen won van ouderen en hoogereren voor zijn nieuwe denkbeelden en voor zijn soms heel onge- woon optreden, mag ons toch niet verbazen en biedt ook weer weinig grond, om daar Ariëns speciaal om te prijzen of om de niet direct meevliëgenden te laken. Het is ^{niet} heelemaal onbegrijpelijk dat Schaepman wel eens den indruk kreeg van "ondergronds werk" (I,543), waar Ariëns uit angst of uit tactiek zoo geheimzinnig "achter de schermen" (II,70) aggerde, door dan dezen, dan een ander voor een of andere taak te spannen, wat nu achteraf wel uit zijn bescheidenheid verklaard wordt, maar waarvan men zich toch kan voorstellen, dat de oudere tijdgenooten soms eigenaardige indrukken kregen. Kleine gebeurtenissen van gewoon menschelijk formaat laat je zijn "uiterste zorgen" bewijzen: zoo het geval van de rooie pannen op het vereenigingsgebouw te Enschedé (I,189). Voor je stelling, dat hij als pastoor "leefde voor zijn schapen" - een stelling welke niemand in twijfel trekt - haal je eigenaardig het incident van het onweer aan, waarbij hij "met een gast de litanie van Alle(r)heiligen lag te bidden, om dadelijk naar de boerderij te gaan, waar de bliksem was ingeslagen" (II,15). Ten eerste vraagt zich iemand af, welke fatsoenlijke dorpspastoor dat niet zou doen? En ten tweede, nu je je hierbij op mij beroept, die er inderdaad getuige van was, moet ik opmerken, dat je de zaak te geplatteerd weergeeft. Het was een geweldig noodweer en Ariëns leek over zijn zenuwen heen van angst. Bij iederen bliksemflits sloeg hij devoot maar zeer opgewonden een kruis. Ik trachtte door kalm door te praten hem eenigzins gerust te stellen, maar hij on-

derbrak mij met de gejaagde vraag, of ik soms bang voor onweer was, waarop ik zei, dat, wanneer het heel erg was zooals het toen meer en meer werd, ik zeker bang was. Laat ons dan, vervolgde hij, eerst even bidden. Wij vielen beiden op onze knieën en de pastoor ('t was in Steenderen), die mij nog gauw even had medegedeeld, dat het in die streken altijd insloeg, begon Hamop allerlei vrome schietgebeden te zeggen, maar van de litanie van Alle Heiligen herinner ik mij niets. Nauwelijks was ons gebed begonnen, of vlak voor mijn oogen zag ik een dikke felle vuurstraal op misschien 50 meter afstand van de pastorie in den grond slaan. Tegelijk klonk er een opwindend gegil van de meiden in de keuken, die naar de huiskamer vlogen met het geroep: O pastoor, de boerderij van die en die (de namen weet ik niet meer) staat in brand! Werkelijk stond het getroffen huis in lichte laaie. Ariëns was niet he houden van agitatie. Wat moeten wij doen, riep hij tot mij; zullen wij erheen gaan? Het oude boerenpaar van het getroffen huis was protestant, en het een met het ander stuurde Ariëns' oordeel zoo in de war, dat hij, in een heftigen aanval van scrupulositeit, niet wist, of hij hic et nunc zijn leven in gevaar mocht stellen, om deze, niet tot zijn schapen behorende menschen te gaan redden. Terwijl wij al in de gang stonden, aarzelde hij nog zoo, dat hij tot mijn verwondering mij in het Latijn vroeg, of hij tuta conscientia er op uit mocht trekken. Ik zei, dat het geen oogenblik was voor casuïstiek, en dat ik wel voorop zou gaan. Hiertegen liet Ariëns duidelijk het bezwaar gelden, dat ik in mijn habijt was, zoodat hij bij al zijn andere angsten ook nog vreesde, dat de boeren op een of andere manier aanstoot aan die vreemde draacht zouden nemen. Ik heb mij aan dat eigenaardig "rotje" niet gestoord en samen zijn wij naar de brandende woning gesneld, waaruit intusschen het echtpaar al gered was. Mijn indruk van deze scène was eerder komisch dan stichtend, ofschoon ik zijn edele bedoelingen volkomen wist te gerbiedigen. Toen het onweer bedaard was en wij achteraf het gevalletje bespraken, drukte ik er mijn verwondering over uit, dat, wanneer het dan in Steenderen zoo dikwijls insloeg, hij geen bliksemafleider op zijn kerk of pastorie had; en ik ried hem aan, zich daarvoor terstond tot St. Donatus te wenden. Nog denzelfden dag, waar ik bijzat, deed hij dit, en hij kan nauwelijks antwoord van die

instelling gekregen hebben, toen ik een paar dagen later in de krant las, dat Ariëns was overgeplaatst naar Maarssen. Het is dus begin Augustus 1908 geweest, vlak vóór het zilveren Priesterfeest van Pater Rijken, in verband waarmee ik dien tocht naar pastoor Ariëns had gedaan. Dit alles niet alleen ter rectificering van je voorstelling, maar ook om het een keer naar mijn beste herinnering te hebben vastgelegd.

Tot de overbelichting van je Ariëns-beeld - met je eigen woorden zou men kunnen spreken van "doorlopend ophemelen" (II,67)- reken ik ook je talloze vergelijkingen van den pastoor met een reeks gecanoniseerde Heiligen. Hier speur ik iets van de "pia fraus", waarvan je je in je Inleiding theoretisch afkeerig toont (I, bl. XIV). Het maakt nl. den indruk van een niet heelmaal te rechtvaardigen gelijkschakeling. Je draagt het erkend goede en voortreffelijke van die helden met een wonderlijk gemak op Ariëns over en je vult er zelfs nu en dan de lacunes aan zijn levensgang mee aan. Zonder ook maar een oogenblik aan kwade trouw te durven denken, maakt die methode toch op mij een lichtelijk misleidenden indruk. Eerst wanneer de Kerk alles nauwkeurig gezeit heeft en het positieve dat zij overhoudt heeft goedgekeurd, valt alle schijn van voorbarigheid van deze tendentieuze vergelijkingen af. Maar hiermee niet tevreden ga je nog verder. Zoo schrijf je, dat Ariëns in het begin van de Haaksbergische bemoeiingen "iets voelde van de blijdschap, die Maria bezielde, toen ze haar Kind in de doeken mocht winden" (I,363). Dit dunkt mij én als vergelijking én als hypothese even kras als origineel. En nóg waag je je verder, als je den onvermoeibaren, invloedrijken en zich op den achtergrond houdenden priester niet enkel met engelen vergelijkt, zooals je herhaaldelijk doet, maar er bijvoegt: "Het was zijn hemelse rol in het leven, de Schepper na te volgen, die op aarde alomtegenwoordig en tegelijk geheimzinnig werkt" (I,593), waar je later nog aan toevoegt: "Hij volgde God in het overdragen van zijn macht, het aanvaarden van tussenpersonen, het vrijlaten van tweede oorzaken" (II,501). Ik begrijp niet, dat de Librorum Censor je niet heeft uitgenoodigd, deze uitdrukkingen terug te nemen.

Geforceerd en daarom nietszeggend acht ik de ter-

loopsche opmerking, dat, toen de jonge Ariëns in 1888 den zegen van Leo XIII had gekregen op zijn plannen, om de arbeiders te organiseeren, dit in hetzelfde voorjaar viel, waarin Vincent van Gogh zijn Zaaier teekende vóór de opgaande zon (I,115). Overdreven, want niet bewezen en bovendien onbewijsbaar schijnt mij je qualificatie van Ariëns als "de engelachtigste priester van Nederland" (II,219), een hyperbool, die je weliswaar door de spottende benaming van Toorops portret, de "drankduivel", werd ingegeven, maar die daarom toch niet minder gewaagd is. Sceptisch sta ik tegenover je verzekering: "Heel Katholiek Nederland is bij Ariëns in de leer gegaan, al zijn geloofsgenoten vormen bewust of onbewust zijn school" (II,93), evenals ik niet zie, hoe je kunt waarmaken, dat wij Ariëns "één voor één aanroepen in de stilte van ons hart (II,676).

Al deze en wellicht nog meer van zulke uitlatingen kan ik als getuigenissen van de liefde, die je voor den grooten man bezielt, maar die nu eenmaal als elke liefde blind is, waardeeren, maar ik weet niet, of de "duivelsadvokaat", die inderdaad "ambtshalve" (maar niet pro forma alleen!) mettertijd zal moeten spreken, dit allemaal zoo grif zal toegeven (II,661). Ik denk eerder, dat hij je met de woorden van Ariëns zelf zal toeroepen: "Canoniseer niet zoo gauw" (II,325). En in elk geval zal hij het gemak, waarmee je de beschuldiging van zijn "onmatig" rooken, hoewel het "in verhouding tot zijn levensstijl iets onevenredigs hield", met een beroep op het gebruik der Nederlandsche geestelijken weet goed praten (II,490), waar-schijnlijk niet deelen.

Iets anders en, naar mij voorkomt, ernstigers tegen je voorstelling van zaken heeft mij (en vele anderen) in je boek gehinderd, nl. het negatieve, of wat ik je onderbelichting van de figuratie noem. Met het oog daarop vat ik niet goed, hoe je kunt aanhalen, dat Ariëns' "vereerders hem volgen in alles" (II,656). Want wanneer je herhaaldelijk in hem prijst, dat hij, die "overscherp" zijn eigen fouten zag (II,411), er immer op uit was, om zelfs het geringste goed bij een ander te waardeeren en dat hij zoo'n mild begrip toonde voor de tekortkomingen van

zijn evennaaste; wanneer je met een voorbeeld staft, hoe "weinig fanatiek" de vader van de katholieke drankweer was (II,413) en dat "zijn gave van onderscheid, zijn letten op omstandigheden hem verhinderden, de levende mens aan een leus op te offeren of de werkelijkheid om een waan voorbij te zien" (II,56), dan moet ik je bekennen, dat ik je eigen scherpe, om niet te zeggen onmeedoogende praktijk maar in zeer bescheiden mate met deze geprezen eigenschappen zie overeenstemmen. Als Ariëns een slachtoffer was van het wanbegrip of den onwil van de prominenten onder zijn tijdgenooten, dan worden velen daarvan de slachtoffers van je allesbehalve zoetsappige pen. Je hoeft ook inderdaad niet zoetsappig te zijn en een kantig oordeel wordt door iedere onbevangene op prijs gesteld. Maar dat wil niet zeggen, dat je mogelijke menselijke gebreken door eenzijdige voorstelling, door op het eerste gezicht frappante, maar bij nader oordeel overdreven en onrechtvaardig blijkende slagzinnen moogt vergrooten. Je zachte hand tegenover Ariëns veranderd bijna geregeld in een klauw tegenover al degenen, die het niet terstond in alles met hem zijn eens geweest. Zoals je het volle licht laat vallen op zijn deugden, doe je het niet minder op dat wat je voor hun fouten verslijt. Je verscherpt de tegenstellingen door ook het schijnbaar minder juiste bij je held goed en soms zelfs het apert redelijke bij zijn tegenspelers ongunstig uit te leggen. Deze methode zet je boek iets bij, waardoor de lezer nog eerder Brom dan Ariëns of die andere mensen leert kennen. Schrijf je niet je eigen vonnis, wanneer je van den pastoor zegt: "Ariëns vormde een uitzondering op de regel, dat een mens alle mensen helemaal wil hebben zoals hij zelf is. Ofschoon vol initiatief en dus vol kristiek, nam hij geen sterveling kwalijk anders te zijn; hij waardeerde integendeel die verschillen, waardoor evenmensen hem weer konden aanvullen; hij eerbiedigde met de vrijheid ook de eigenaardigheid van iedereen. Daardoor had hij niets tirannieks..." (II,65).

Om tot eenige concrete personalia te komen: hoeveel goeds en groots je je ook gedwongen ziet in Schaepman te erkennen, hoe fraai en levendig de bladzijden ook zijn die je aan hem

in zijn aanrakingen met Ariëns gewijd hebt, toch geloof ik, dat een onpartijdiger geest nog wel eens met nadruk zal terugkomen op je schildering van hun verhouding, die volgens jou uit louter tegenstellingen heeft bestaan en dan tegenstellingen, die uitsluitend in het nadeel van Schaepmans gaven en karakter en in het voordeel van die van zijn leerling moeten pleiten. Hoezeer ze elkander voor de publieke zaak der Nederlandsche Katholieken aanvulden: uiterlijk en innerlijk zie je in hen niet anders dan antibhese, grove bonkige bazigheid in den oudere, fijnheid en teerheid in den jongere. Door de steekwoorden van je inhoudsopgave roep je je verpletternd oordeel al uit: "Overmacht... "Monopolie... Temperamenten... Karakters" (I, bl. VII). Niemand zal je bestrijden, dat Schaepmans kracht voor anderen wel eens erg hinderlijk zal zijn geweest, maar het is zeer de vraag, of een levensbeschrijver van Ariëns deze geestelijke en lichamelijke eigenschap van den "Doctor" tegenover de tengerder constructie van den zielzorger zóo zeer mag uitbuiten, dat hij gaat spreken van den "athleet" tegenover den "asceet" (I, 590), vooral wanneer later Ariëns geprezen wordt, omdat hij zich nooit aan het "spel van woorden overgaf" (II, 56). De internis non judicat praetor - deze oude en nog altijd geldende rechtsregel behoort ook een norm voor den geschiedsschrijver te zijn, vooral waar het zuiver geestelijke gesteltenissen, ja de groote problemen van het persoonlijk geweten betreft, zoodat naar mijn vaste overtuiging niemand het recht heeft te beweren, dat Ariëns een "echter Christen" was dan Schaepman (I, 592) en nog veel minder, dat hij "vromer" was, wat de Rijsenburger hem dan nota bene zij het "onbewust", kwalijk zou hebben genomen (I, 596). Tot de passages in je boek, waarbij ik hardop uitriep: "'t Is bar en bar!" behooren deze en soortgelijke woordenredigheden, waaraan een priester tegenover leeken zich nauwelijks zou wagen.. Evenzoo voel ik de tegenstelling van de "duizend feesttafels" (I, 596) als iets grievends tegenover den man, die nu eenmaal te midden van zijn overstelpend druk leven en met zijn groot lichaam zich gaarne aan een glas wijn en aan een vriendenmaal verkwikte, waarvoor desnoods even makkelijk vrijsprekende bijbelwoorden zijn aan te halen als Pater Root-haan en St. Thomas voor het rooken van Ariëns (II, 490). Zoo is er

meer, waarop ik ter bekorting niet inga, maar je reeds lang bekende vooringenomenheid tegen den emancipator, wiens voor velen nog zoo tintelende geschriften het zelfs moeten ontgelden (I, 599), heb je, niet tot voordeel van je objectiviteit, door deze reeksen boutades even onaangenaam als monumentaal bevestigd.

En Schaepman is waarlijk je eenige wrijfpaal niet! Ik zal niet bij alle brandmerken, die je als een soort groot-inquisiteur hier en ginder uitdeelt, blijven stilstaan, maar op enkele gevallen moet ik toch wijzen. En dan ten eerste op je volmaakt overbodige en met Ariëns heele apostolische natuur in strijd zijnde afstraffing van den Rolducschen Karel Alberdingk Thijm. Je meent, dat Ariëns "wezen ons duidelijk voor de geest komt te staan, wanneer wij het vergelijken bij een paar kameraden" uit dien kostschooltijd (I, 37) en dit is dan de rechtvaardiging van je aanval op de "volslagen tegenstelling", die de dolle jongeman met den begenadigden Alfons vormde. Alleen al de overtuiging van de volkomenheid dier tegenstelling had je van die twee pijnlijke bladzijden over Thijm moeten weerhouden. Want wanneer smettelooze blankheid pas duidelijk wordt door het met het puur-zwarte te confrontereen, dan gaat men aan die smetteloosheid makkelijk twifelen. Iedereen, die met een duivel vergeleken wordt, loopt kans op een canonisatie. Dus voor de belichting van Ariëns' moreele waarde acht ik zulk een toets geheel overbodig en zelfs verdacht. Maar bovendien: Karel Thijm leeft nog. Hij is niet heel ver meer van de tachtig. Eenzaam zit hij op zijn schraal pensionkamertje aan de Haarlemsche Dreef. Mede op aandrang van Jan Sterck z.g. krijgt hij den laatsten tijd bezoek van priesters, die enkel en alleen beoogen, den man in den godsdienst van zijn vromen vader te helpen sterven. En hij is daar ontvankelijk en dankbaar voor. Ik, die hem zelf de laatste twee, drie jaar meermalen heb bezocht, weet uit zijn eigen mond, dat hij de onderrichtingen van een zekeren kloosterling over het oude Geloof oprecht en ten hoogste waardeert. Hij verklaarde mij, dat hij van die blijkbaar uitmuntende uiteenzettingen ontzaglijk veel geniet. Ze doen hem goed in zijn geestelijke armoede en ik meen, dat wij behalve door ons gebed, verplicht zijn deze moeilijke herovering van een ziel zooveel wij kunnen moeten steunen en zeker niet mogen tegenwerken door den afge-

meer, waarop ik ter bekorting niet inga, maar je reeds lang bekende vooringenomenheid tegen den emancipator, wiens voor velen nog zoo tintelende geschriften het zelfs moeten ontgelden (I,599), heb je, niet tot voordeel van je objectiviteit, door deze reeksen boutades even onaangenaam als monumentaal bevestigd.

En Schaepman is waarlijk je eenige wrijfpaal niet! Ik zal niet bij alle brandmerken. die je als een soort groot-inquisiteur hier en ginder uitdeelt, blijven stilstaan, maar op enkele gevallen moet ik toch wijzen. En dan ten eerste op je volmaakt overbodige en met Ariëns heele apostolische natuur in strijd zijnde afstraffing van den Rolducschen Karel Alberdingk Thijm. Je meent, dat Ariëns "wezen ons duidelijk voor de geest komt te staan, wanneer wij het vergelijken bij een paar kameraden" uit dien kostschooltijd (I,37) en dit is dan de rechtvaardiging van je aanval op de "volslagen tegenstelling", die de dolle jongeman met den begenadigden Alfons vormde. Alleen al de overtuiging van de volkomenheid dier tegenstelling had je van die twee pijnlijke bladzijden over Thijm moeten weerhouden. Want wanneer smettelooze blankheid pas duidelijk wordt door het met het puur-zwarte te confronteren, dan gaat men aan die smetteloosheid makkelijk twijfelen. Iedereen, die met een duivel vergeleken wordt, loopt kans op een canonisatie. Dus voor de belichting van Ariëns' moreele waarde acht ik zulk een toets geheel overbodig en zelfs verdacht. Maar bovendien: Karel Thijm leeft nog. Hij is niet heel ver meer van de tachtig. Eenzaam zit hij op zijn schraal pensionkamertje aan de Haarlemsche Dreef. Mede op aandrang van Jan Sterck z.g. krijgt hij den laatsten tijd bezoek van priesters, die enkel en alleen beoogen, den man in den godsdienst van zijn vromen vader te helpen sterven. En hij is daar ontvankelijk en dankbaar voor. Ik, die hem zelf de laatste twee, drie jaar meermalen heb bezocht, weet uit zijn eigen mond, dat hij de onderrichtingen van een zekeren kloosterling over het oude Geloof oprecht en ten hoogste waardeert. Hij verklaarde mij, dat hij van die blijkbaar uitmuntende uiteenzettingen ontzaglijk veel geniet. Ze doen hem goed in zijn geestelijke armoede en ik meen, dat wij behalve door ons gebed, verplicht zijn deze moeilijke herovering van een ziel zooveel wij kunnen moeten steunen en zeker niet mogen tegenwerken door den afge-

leefden zwakkeling met de modderkluiten van zijn jeugd achterna te gooien. Bidden wij zelf niet, dat God ons de delicta juventutis meae mogen vergeven en smeeiken wij niet: Ne memineris Domine iniquitatum nostrarum antiquarum? Waarom dan het een ander in zijn laatste levensdagen zóo moeilijk gemaakt? Is dit werkelijk in den geest van den vurigen zielejager Ariëns? Het smart mij, dat je door deze ontijdige bladzijden de schandaallust hebt geprikkeld en je boek in den aanvang reeds hebt ontsierd.

Over de paar regels, waarmee je een venerabele figuur van den Utrechtschen clerus als een halve gare hebt afgemaakt, je voelt wel, dat ik president van de Burgt bedoel (I, 51-52), zal ik alleen zeggen, dat de geestelijken van hetzelfde Bisdóm daarover geërgerd zijn, zooals mij uit verklaringen van de hoogst geplaatsten gebleken is.

Ook vind ik, dat je Mgr. Bernard Eras hebt te kort gedaan op twee plaatsen, waar je hem had behooren te noemen, maar waar je hem opvallend verzwijgt. Eerst waar je meedeelt, dat de reeds ingewilligde pauselijke onderscheiding van Thompson door tijdige bemiddeling van Kardinaal van Rossum werd ingetrokken. Jaren geleden reeds heeft Eras mij zelf de bijna (II, 347) toevallige toedracht dezer historie verteld. Hij kwam als gewoonlijk 's morgens op de Cancellaria en zag daar tot zijn verbazing de benoeming van den integralen Rotterdammer kant en klaar ter verzending gereed liggen. Op dringend verzoek van de Procurator der Nederlandsche Bisschoppen werd de brief niet per eerstvolgende post verzonden en Eras benutte onmiddellijk dat respijt door Kardinaal van Rossum te zijnen huize te gaan waarschuwen. Van Rossum is toen direct naar de Cancellaria gegaan en heeft den dienstdoenden ambtenaar zelfs vrij heftig verboden zulke stukken voor een Nederlander zonder zijn voorkennis gereed te maken of te versturen. Waar je in allerlei details zoo uitvoerig bent, had aan Eras hier de eer gegeven dienen te worden, die hem voor zijn diligentie toekwam. Ook het deel van Eras in de toekenning van de St. Silvesterorde aan Toorop op zijn zestigsten verjaardag heb je voorbijgezien en je schrijft de verdienste daarvan met je uitdrukking "over Maarssen" (II, 476) geheel op Ariëns af. In werkelijkheid arriveerde die ridderorde óók over Tilburg en zelfs mede over Huissen. Ariëns schreef mij n.l. enkele weken vóór den verjaardag van den Kunstenaar,

dat hij hem zoo gaarne als kerkelijk artist een pauselijke erkenning wilde bezorgen, maar dat hij de wegen daartoe niet kende. Ik vond dit eenigzins zonderling, maar ik heb altijd de indruk gehad, dat Ariëns het mij door een vriendelijkheid gemakkelijk wilde maken, aan zijn verzoek om hulp ten deze te voldoen. Het was in de dagen onmiddellijk na de oorlog (eind November 1918) en ik wist, dat Eras alleen hier den weg zou weten. Nadat ik mij vergewist had, dat hij bij zijn familie te Tilburg zat, ben ik terstond naar hem toegegaan en zonder eenige aarzeling ging hij direct aan het werk, eerst bij Mgr. Callier te Haarlem en, toen diens adhesie verkregen was, per Italiaansch telegram bij een van zijn bevriende Kardinalen te Rome, met het gevolg, dat de genoemde ridderorde binnen een week, nogwel met vrijdom van leges, was toegestaan. Ook hier dus heeft Eras, die vaak zoo onrechtvaardig beoordeeld is, achter de schermen, aan katholiek Nederland een goeden dienst bewezen en het is onjuist, de merites daarvan alleen aan Ariëns toe te kennen.

Nog één ding zit mij dwars, dat ik niet verzwijgen wil, nl. je blaam op den naam van een onbesproken katholieke familie uit den Achterhoek. Je memoreert op II, 46, dat Ariëns als pastoor van Steenderen zich bemoeide met de kievereeniging in zijn buurt en dat "de porpspotentaat Helmich van Baak" over de Zutfensche Centrale de baas speelde, totdat het gelukt was "zulke heeren een beetje ernst met de democratie te leren maken". Verder heb je het nog over den "in zijn alleenheerschappij" geraakte Helmich". Over die toch zeker niet erg belangrijke quaestie heb ik destijds wel een en ander gehoord, maar het fijne weet ik niet meer van. Alleen vraag ik mij af, welke "Helmich van Baak" door je bedoeld wordt? In het register zie ik, dat je een zekere "Albert" Helmich op het oog hebt (II, 733). Nu moet je weten, dat van de zes gebroeders Helmich er niet één Albert heette. Een Albert Helmich heeft in deze mij zeer na bekende familie nooit bestaan. Nu je terecht de Socialisten onnauwkeurigheid in de spelling van de naam Ariëns verwijt, diende je zelf correcter te zijn, vooral nu het op een beschuldiging aankomt. Bovendien - en ik ben bijna geneigd te zeggen: dat is typisch-Brom - rep je er met geen woord over, wat de Helmichs in hun dorpje Baak moreel en financieel voor goeds gedaan hebben voor den kleinen man door de oprichting van een Coöperatie met een flink gebouw, zoodat hun naam

daar niet alleen bij de boeren in eere is, maar ook Ariëns'vriend, de oude pastoor Teubner, die heeren bij al hun onschuldige eigenaardigheden met overtuiging hooghield.

Ziehier, verseerde amice, in hoofdzaak de kantteekeningen, waartoe de gespannen lectuur van je twee dikke deelen mij heeft uitgelokt en die ik mij verstitout je vrijmoedig aan te bieden. Geloof mij, dat al mijn aanmerkingen, welke ik onbevangen en zonder verdere bedoelingen neerschreef, mij niet blind maken voor de onloochenbare en zelfs aanzienlijke verdiensten van je reusachtigen arbeid. Maar volgens je eigen opvattingen staat een vriend, die je je feilen toont, je nader dan een wierookzwaaijer en daarom vertrouw ik, dat je mij deze openhartigheden ten beste zult houden. Dat je, alles bij elkaar, de propaganda van Ariëns' hooge idealen ermee bevorderd hebt, de geschiedenis van de katholieke vakbeweging en drankbestrijding en van een belangrijk deel onzer godsdienstige, sociale en maatschappelijke emancipatie in de groote constructieve lijnen hebt vastgelegd, dat geloof ik vast en ik kan begripen, dat de toekomstige generaties je dankbaar zullen zijn voor je weliswaar niet vlekkellozen, maar toch uiterst leerrijken en tot verder onderzoek prikkelenden arbeid. De zegen van je geliefden, eerbiedwaardigen heros moge in ruime mate je deel zijn.

Inmiddels met vriendengroet tt.inXto

Wolke boer

Katholiek Documentatie Centrum
Postbus 9100
6500 HA NIJMEGEN

R. Peters
ARCHIVARIS

[Handwritten signature]